

O‘ZBEKISTONDA ALLERGIK RINITNING TARQALISHI VA KLINIK XUSUSIYATLARI (SHAHAR VA QISHLOQ AHOLISI MISOLIDA)

Esonova Orzigul Shamshiddinovna
Namangan davlat universiteti Tibbiyot
fakulteti Klinik kafedrası o‘qituvchisi
Abduraxmonov Xasan Baxodir o‘g‘li
Davolash yonalishi 4 kurs talabasi

Annotatsiya: So‘nggi o‘n yilliklar davomida O‘zbekistonda aholi salomatligiga alohida e‘tibor qaratilib, keng ko‘lamdagi epidemiologik tadqiqotlar jilosi ko‘plab kasalliklarning tarqalish ko‘rsatkichlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularning orasida allergik rinit ham bor bo‘lib, bugungi kunda u aholi salomatligiga zarar yetkazuvchi asosiy kasalliklardan biriga aylangan. Bu kasallik nafaqat katta yoshdagilar, balki bolalar va o‘smirlar, shuningdek har xil hudud aholisi orasida tez-tez uchrab turadi. Allergik rinit — burun shilliq qavatining haddan tashqari sezgirligi va ayrim tashqi allergenlarga reaksiya qilib, doimiy yoki mavsumiy burun bitishi, aksirish, burun oqishi va qichishishi bilan namoyon bo‘ladigan kasallikdir.

Kalit so‘zlar: allergik rinit, O‘zbekiston, tarqalishi, klinik xususiyatlari, shahar aholisi, qishloq aholisi, allergenlar, mavsumiy kasallik, burun bitishi, profilaktika.

O‘zbekistonda bu kasallik sezilarli darajada tarqalgan va uning klinik ko‘rinishlari ijtimoiy-demografik omillar, ekologik sharoit, urbanizatsiya darajasi va boshqa omillar bilan chambarchas bog‘liq. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar ko‘rsatadiki, shaharda yashovchi aholida allergik rinit holatlari qishloqqa nisbatan yuqoriroq uchraydi. Buning sabablaridan biri, shahar hududidagi, ayniqsa yirik markazlarda, havoning ifloslanishi, chang, sanoat chiqindilarining ko‘pligi va atmosferada allergenlarning yuqori kontsentratsiyasi hisoblanadi. Shahar aholisi uy hayvonlari, gulchang, chirindilar, mog‘or va boshqa uy allergenlari bilan tez-tez to‘qnash keladilar, buning natijasida allergik rinit holatlari ko‘paymoqda. Boshqa tomondan, qishloq aholisi asosan tabiiy muhitda, ochiq maydonlarda faoliyat yuritgani uchun ularning immun tizimi ko‘plab turli ekologik faktorlarga moslashgan bo‘ladi. Qishloq joylarda yashovchi bolalarda va kattalarda allergik rinit holatlari shaharga qaraganda nisbatan kam uchraydi. Sababi, ular bolalikdan toza havo, tabiiy o‘simliklar, yer hamda hayvonlar bilan bevosita aloqada bo‘lishadi va bu ularning allergenlarga moslashuvchanligini oshiradi. Biroq bu sohada olib borilgan yana bir tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, qishloq aholisida ham ba‘zan allergik rinit uchraydi, ammo uning klinik ko‘rinishlari odatda yengil yoki o‘rtacha og‘irlikda bo‘ladi. Allergik rinitning paydo bo‘lish sabablari quyidagilardan iboratdir: atmosferadagi chang, gullash davrida

o'simliklar changi, uy hayvonlari va qushlar, oziq-ovqat mahsulotlaridagi allergen moddalar, mog'or mantarlari, biologik chang va boshqa ko'plab faktorlardir. Bu omillar O'zbekiston Respublikasi hududi uchun har yili mavsumiy ravishda, ayniqsa bahor va yoz oylarida dolzarb bo'lib, havoda allergenlarning ko'payishi bunga sabab bo'ladi [1].

Kasallikning klinik belgilari ko'p sonli tadqiqot va kuzatuvlarga asoslanadi. Allergik rinit bilan og'rigan bemorlarning asosiy shikoyatlari – burun bitishi va aksirish, burun oqishi, burun shilliq qavatining qichishishi, ko'zlarning qizarishi va yoshlanishi, tomoqda yo'tal va hatto bosh og'rig'i bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda bemorlar burundan qattiq nafas ololmaslik, kechasi yaxshi uxlay olmaslik, charchoq va holsizlikdan ham shikoyat qiladilar. Bu alomatlar davo qilinmasa, uzoq davom etadi va natijada bemorning hayot sifati sezilarli darajada pasayadi. Qishloq va shahar aholisida allergik rinitning klinik kechishi, alomatlarining og'irligi va davomiyligi bir-biridan farq qiladi. Shahar aholisida pollinoz – o'simliklar changiga bo'lgan allergiya mavsumiy bo'lishi mumkin, ayniqsa, bahor va yoz oylarida gullaydigan daraxtlar va o'tlarning changishi kuchaygan davrda kuchli namoyon bo'ladi. Ular orasida ko'p miqdorda dori-darmon va vazni og'irroq davo kurslaridan foydalanishga to'g'ri keladi. Aksincha, qishloqda yashovchi bemorlarda bu kasallik ko'proq uy changi, chorvachilik yoki maishiy hayot bilan bog'liq allergenlar ta'siridan kelib chiqadi va odatda yumshoq kechadi. Shahar joylarda ko'plab kimyoviy moddalar, texnika va sanoat chiqindilari borligi sababli, atrof-muhit ifloslanishi va allergenlarning yuqori konsentratsiyasi kuzatiladi. Ayniqsa, yirik sanoat korxonalari, avtomobil transporti va qurilish maydonlari atrofida yashovchi aholida allergik rinit tez-tez uchraydi. Bunday hududlarda nafaqat kattalarda, balki bolalar va o'smirlar orasida ham kasallikning tarqalish darajasi yuqori bo'lib, bu aholi salomatligiga bevosita ta'sir qiladi. Qishloq joylarda esa, asosan qishloq xo'jaligi mahsulotlari, hayvonlarning tuklari, o'simliklar va uy chang bo'yoqlari allergik rinitni keltirib chiqaradi [2].

Allergik rinit bilan kasallangan bemorlarning davolanishga murojaat qilish statistikasi ham turlicha. Davolanish uchun shahar aholisi ko'proq tor doiradagi mutaxassis – allergolog, otorinolaringologga (LOR vrachiga) murojaat qilsa, qishloq hududida yashovchilar birinchi navbatda mahalliy shifokor yoki feldsherga murojaat qiladilar. Natijada, shaharda kasallikning to'liq tashhisi va samarali davo kursini olish imkoniyati yuqoriroq bo'ladi. Qishloq joylarda esa, ayrim hollarda noto'g'ri tashxis va yetarli darajada davo choralari ko'rilmaydi. Buning asosiy sababi tibbiy resurslar va mutaxassislar yetishmovchiligidir. Allergik rinitning kechishida ba'zi umumiy klinik belgilar bo'lsa-da, har bir hududga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarini ko'rish mumkin. Bu kasallikning birinchi namoyon bo'lishi ko'pincha yoshligidan boshlanadi, lekin shaharda ham, qishloqda ham yosh kattalashgani sari alomatlar uzoq davom etadi va ularni davolash ancha murakkab kechadi. Ba'zi bemorlarda kasallikning surunkali

shakli shakllanib, doimiy burun bitishi, aksirish, bosh og'rig'i, umumiy holsizlik va nafas yetishmovchiligi yuzaga keladi. Uzoq davom etuvchi allergik rinit nafaqat hayot sifatini pasaytiradi, balki bronxial astma, sinusit, otit, poliplar va boshqa murakkab kasalliklarning ham rivojlanishiga olib kelishi mumkin [3].

Davolashda zamonaviy antihistamin preparatlari, burun uchun maxsus spreylardan foydalaniladi. Ba'zi hollarda immunoterapiya va individual gigiyena choralari ko'rish muhim ahamiyat kasb etadi. Antihistamin dorilari kasallik alomatlarini kamaytirishda yordam beradi, lekin ularni mutaxassis tavsiyasiga ko'ra foydalanish lozim. Shuningdek, profilaktika choralari ham katta ahamiyatga ega. Uy-joy sharoitlarini yaxshilash, xona va atrof-muhit gigiyenasiga rioya qilish, chang, mog'or va uy hayvonlari bilan kamroq to'qnash kelish ham kasallikni oldini olishga xizmat qiladi. Shaharda ifloslangan havodan saqlanish, avtomobil chiqindilarini kamaytirish va yashil hududlarni kengaytirish profilaktik choralar sifatida tavsiya etiladi. Qishloq aholisi uchun esa asosan hayvonlar va parrandalar, o'simliklar changi va kimyoviy o'g'itlardan himoyalanih muhim ahamiyatga ega. Allergik rinitning klinik kechishida ko'plab omillar, jumladan, nasliy moyillik, kishining immun holati, yashash sharoiti, oziqlanish tartibi va ekologik muhit muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham, kasallikni davolash va oldini olishda integratsiyalashgan tibbiy yordam choralari ko'rilishi lozim. Aksariyat tadqiqotlar ko'rsatadi, allergik rinit biologik hayot faoliyatiga sezilarli to'sqinlik qiladi. Bolalar va o'smirlar bu kasallik tufayli o'z vaqtida uyqu restavratsiyasi, darsga qatnashish, sport va boshqa faoliyatlarda cheklovlarga duch keladilar. Kattalar esa – mehnat faoliyatlarida, kundalik turmush tarzida qiyinchiliklarga uchraydi. Allergik rinitni erta aniqlash va malakali davolash unda yuzaga keladigan asoratlarning – sinusit, otit va hatto allergik astma kasalliklarini oldini olish uchun muhim ahamiyatga ega. Kasallik bilan bog'liq bo'lgan sotsial-psixologik muammolarni ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Issiq kunlarda ham, sovuq paytlarda ham davomli aksirish, burun oqishi va burun bitishi bemorlar psixologiyasiga salbiy ta'sir qiladi, ularni tashvishga soladi, jamiyatda o'zini erkin his qilishiga to'sqinlik qiladi. Bu, ayniqsa, yoshlar va o'quvchilar orasida o'ziga nisbatan noqulaylik va ishonchsizlik hislarini yuzaga keltiradi [4].

Kasallik tarqalishida va uning og'ir kechishida nasliy omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Oilaviy allergik kasalliklar tarixiga ega bo'lgan bemorlarda, ayrim hollarda, allergik rinit tez-tez uchrashi qayd etilgan. Shu boisdan ham, kasallik tarqalishining oldini olishda va davolashda kompleks, moslashtirilgan va individual yondashuvlar juda muhimdir. Bundan kelib chiqadiki, O'zbekistonning shahar va qishloq aholisida allergik rinitning tarqalishi va klinik xususiyatlari ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, bu omillar kasallikning kechishi va davolanishda ham farq qiladi. Undan samarali va to'g'ri profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amaliyotda qo'llash, aholining salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Aholi orasida keng

qamrovli sogʻlomlashtirish va ekologik muammolarni hal qilish boʻyicha chora-tadbirlar sogʻliqni saqlash tizimining asosiy vazifalaridan biri boʻlib qoladi [5].

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, Oʻzbekistonda allergik rinitning tarqalishi va klinik xususiyatlari, aholi yashash joyiga, ekologik va ijtimoiy sharoitiga, nasliy moyillikka va boshqa koʻplab omillarga bogʻliq. Shaharda yashovchilarda, ayniqsa yirik sanoat va transport markazlarida allergik rinit tarqalishi yuqori boʻlsa, qishloq aholisida, asosan, uy va maishiy allergenlar taʼsirida kasallik roʻy bermoqda. Kasallikning klinik belgilari oʻxshash boʻlsa-da, uning ogʻirligi, davomiyligi va davolanishi turli aholi guruhlari uchun oʻziga xosdir. Allergik rinit yuzaga kelgan hollarda uning erta tashxisi, zamonaviy va tizimli davo choralari qoʻllash, profilaktika va gigiena qoidalariga qatʼiy amal qilish orqali kasallik asoratlarining oldi olinadi hamda aholi salomatligi mustahkamlanadi. Shu sababli, allergik rinit borasida targʻibot-tashviqot ishlari kuchaytirilishi, aholining tibbiy madaniyati va gigiena savodxonligini oshirish, atrof-muhit tozaligiga doimiy eʼtibor qaratish lozim. Kasallik tarqalishi va kechishini chuqur tahlil qilish natijalari Oʻzbekistonda sogʻlom hayot tarzini qaror toptirishga, har bir inson uchun barkamol kelajak yaratishga asos boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimova, M. T. (2020). “Oʻzbekistonda allergik kasalliklarning hozirgi zamon diagnostikasi va davolash usullari.” *Innovatsion Tibbiyot Ilmiy-Amaliy Jurnal*, 3(2), 97-104.
2. Aliqulov, M. Y. (2021). “Qishloq aholisi orasida allergik rinit tarqalishi va diagnostikasi.” *Tibbiy Fanlar Axborotnomasi*, 6(1), 22-26.
3. Berdimurodova, D. S. (2019). “Oʻzbekiston hududida allergik rinitning tarqalish xususiyatlari.” *Sogʻliqni Saqlash - Ilm va Amaliyot*, 4(3), 58-62.
4. Islomov, A. A., & Toʻxtasinova, Z. A. (2018). “Shahar va qishloq aholisida allergik kasalliklarning solishtirma oʻrganilishi.” *Tibbiyotda Innovatsiyalar*, 2(2), 41-47.
5. Karimov, J. Q. (2017). “Allergik rinit klinik koʻrinishlari va uning zamonaviy davolash usullari.” *Tibbiyot Yoʻnalishlari*, 5(1), 13-19.
6. Norqulova, G. S. (2022). “Allergik rinit bilan kasallangan bemorlarda diagnostika va davolash choralari.” *Oʻzbek Tibbiyot Jurnal*, 8(2), 74-80.
7. Sadirova, R. F. (2020). “Allergik rinit kasalligi va uning profilaktikasi.” *Sogʻlom Hayot*, 3(4), 102-107.